

МЕНДИБАЕВ Н., ЖУСУБАЛИЕВ А.Р.
Кыргызстан Ислам университети,
Ж. Баласагын атындагы КУУ
МЕНДИБАЕВ Н. ЖУСУБАЛИЕВ А.Р.
Исламский университет Кыргызстана,
КНУ им.Ж.Баласагына
MENDIBAEV N., ZHUSUBALIEV A.R.
Islamic University of Kyrgyzstan,
KNU J. Balasagyn

СТУДЕНТТЕРДИН БИЛИМДҮҮЛҮГҮ ЖАНА ОКУУ МОТИВДЕРИ СОЦИОЛОГИЯЛЫК МАСЕЛЕ КАТАРЫ

**ОБРАЗОВАННОСТЬ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ КАК
СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА**

EDUCATION AND EDUCATIONAL MOTIVATIONS OF STUDENTS

AS A SOCIOLOGICAL PROBLEM

Аннотация: Билим берүү алуу жамааттарына түшүнүк берилген. Студенттер өзүнчө билим алуу жамааты катары өзгөчөлүктөрү мүнөздөлгөн. Студенттердин сабактарга жетишкендигине жетишпегендигине, анын натыйжасындагы билимдүүлүгүнө билимсиздигине түшүндүрмө берилген. Эмпирикалык изилдөөлөрдүн материалдары келтирилип, студенттердин билимсиздик жана билим алууга болгон төмөнкү мотивдерине байланыштуу көйгөйлөрдү билим алуудагы / берүүдөгү диада жалпылыктардын ортосундагы өз ара ишеним аркылуу чечүү жолдорун иликтөө зарылдыгы негизделген.

Аннотация: В статье даются понятия образовательным сообществам. Охарактеризованы особенности студенчества как образовательного сообщества. Объяснены успеваемости неуспеваемости студентов и как его следствие их образованность необразованность. Представлены материалы эмпирического исследования, которые показывают проблемы, связанные с низкой мотивацией в получении передачи знания, необходимость исследования путей их решения через доверия между диадой образовательного сообщества: студенческим и научно-педагогическим сообществами.

Abstract: The article gives concepts to educational communities. The characteristics of the student body as an educational community are characterized. The academic performance failure of students and, as a consequence, their education lack of education are explained. The materials of empirical research are presented, which show the problems associated with low motivation in the acquisition transfer of knowledge, the need research to ways to solve them through trust between the dyad of the educational community: student and scientific-pedagogical communities.

Негизги сөздөр: жогорку билим, студенттер, билим алуу берүү жамааттары, студенттердин сабактарга жетишкендиги жетишпегендиги, студенттердин билимдүүлүгү билимсиздиги, жогорку билим берүүдөгү ишеним.

Ключевые слова: высшее образование; студенты; образовательные сообщества; успеваемость неуспеваемость студентов; образованность/необразованность студентов; доверие в высшем образовании.

Key words: higher education; students; educational communities; academic performance failure of students; education lack of education of students; trust in the higher education.

Жогорку билим берүү өзүнө үч негизги элементти камтыган система болуп саналат. Алар (1) билим берүү мекемелери (ЖОЖдор), (2) аларды башкаруу мекемелери, б.а. жогорку мектеп, аны башкаруу ведомстволору, бийлик органдары (3) билим алуу/берүү жамааттары – студенттер, илимий-педагогикалык жамааты, аларды башкаруу персоналдары. Жогорку билим берүүнүн түрдүү моделдеринде бул элементтер түрдүүчө өз ара байланышып, түрдүү аракеттенишет. Бүтүндөй системанын борбордук элементи – билим алуу/берүү жамааттары болуп, алардын ичинен студенттерге негизги роль таандык.

Билим алуу/берүү жамааттары деп жашоо образындагы билим алуу/берүү ишмердүүлүгүнүн үстөмдүгү, окшош максаттары, милдеттери, кызыкчылыктары, салыштырмалуу бир тектүү курамы менен шартталган ички түзүлүшү, жаштык чектери менен мүнөздөлгөн, убакытта жана мейкиндикте туруктуулукка ээ болгон өз ара байланыштагы адамдардын жыйындысын түшүнөбүз. Алар башка социалдык жалпылыктар менен, биринчи кезекте билим берүүгө байланышкан, өз ара аракеттешүүгө жөндөмдүү.

Студенттер жамааты билим берүү чөйрөсүндөгү социалдык жалпылык катары, биринчиден, жогорку билим берүү системасындагы статистикалык маанилүүлүгү, эң массалык, экинчиден, окуу жайынын деңгээлин олуттуу даражада аныктоочу катары, үчүнчүдөн, жаштардын авангарды, төртүнчүдөн билим берүүдөгү жогорку мобилдүүлүгү жана жигердүү миграциялык жүрүш-турушка умтулушу менен өзгөчөлөнүп турат.

Студенттердин бүгүнкү күндөгү чечүүнү талап кылган борбордук көйгөйү билимдүүлүккө жетишүүгө байланыштуу, б.а. алардын билимсиздиги болуп саналат. Эмпирикалык изилдөөлөрдүн натыйжаларына таянсак ЖОЖдордун түрдүү типтерине

жараша жалпы окуп жаткандардын ичинен сабактардан жетишпеген студенттердин үлүшү 30-70 %дын чегинде. Збровский Г.Е. берген маалыматтар боюнча Россия Федерациясынын окуу жайларынын арасында алдыңкы деп эсептелген ЖОЖдорунда алар 30-50%ды, алар түзгөн “ядродон” алыстаган сайын жетишпеген студенттердин үлүшү байкалаарлык өсөрүн белгилеген [1; 2]. Ушундай эле абал бизде да орун алгандыгын жана мындай чет жакта орун алган ЖОЖдор Кыргызстандын окуу жайларынын да басымдуу бөлүгүн түзгөндүгүн эске алганда, бул көйгөйдүн биздеги масштабы айкын болот.

Кыргызстандын ЖОЖдорунда дагы студенттердин сабактардан жетишпеген көйгөйү курч. Анткени, өткөөл мезгилдин оор кырдаалдары толук бойдон билим берүү системасына да чагылдырылып, калктын татаал социалдык-экономикалык абалы билим алуучулар үчүн да, билим берүүчүлөр үчүн да, билим берүү мекемелерине, алардын материалдык жактан камсыз болушуна да терс таасирин тийгизди. Коомдогу базардык мамилелерге өтүүнүн илеби билим берүү системасына да тийип, бир мезгилде окуу жайлары да коммерцияланып, мамлекеттик менен катар жеке менчикке таандык билим берүү мекемелери да ачылган. Натыйжада өлкөбүздө ЖОЖдордун саны кескин өсүшүп, айылдардан бери алардын филиалдары ачылып кеткен. Жалпы эле билим берүүнүн сапаты аксап, эч бир талапка жооп бербей калган. КРнын Өкмөтүнүн атайын чечими менен Билим берүү жана илим министрлигинин көзөмөлү астында жогорку окуу жайлардын дээрлик бардык филиалдары жабылган. Бул процесстер студенттердин билим сапатына оң таасирин тийгизген менен билимсиздикке байланыштуу көйгөйлөрдү толук чечкен жок.

ЖОЖдордо, айрыкча аймактык, сабактарынан жетишпеген студенттердин үлүшү жогору бойдон калып, негизинен алар төмөнкү курстарда окуган студенттер болуп саналат. Анын себептерин аймактарда жүргүзүлгөн атайын социологиялык изилдөөлөр (2018-ж.) аныктады [3]. Мектептердин алдыңкы бүтүрүүчүлөрү чоң шаарларга, борбордук окуу жайларына кетишип, аймактык ЖОЖдорго мектептерде басымдуу орто жана ортодон төмөн окуган бүтүрүүчүлөр гана окууга киришет.

Студенттердеги билимсиздик төмөнкү жетишүү, академиялык пассивдүүлүк, сабактарга начар даярдык, сабактарды көп калтыруу, илимий изилдөөлөргө чектелген кызыгуулар ж.б.у.с. аркылуу көрүнөт. Бул белгилерди “сандардын” жөнөкөй тилине которгондо “2”, “3” бааларга окугандар (“экичилер”). Сабактарга жетишпегендик жана анын натыйжасындагы билимсиздиктин негизинде эки башкы себептер жатат: зарыл окуу мотивдеринин жетишсиздиги (же жоктугу); басымдуу көпчүлүк студенттердин төмөнкү кесиптик багыт алуусу жана төмөнкү кесиптик өзүн-өзү аныкташы. Ошондуктан сабактарга жетишпеген жана натыйжада билимсиздигин көрсөтүп жаткан студенттерди реалдуу билим алуу ишмердүүлүгүнө зарыл окуу мотивдери жетишсиз жана кесиптик багыт алуусу төмөн, олуттуу окуу, өз билимин өркүндөтүү үчүн көндүмдөрү жоктугуна байланыштуу мындай ишмердүүлүккө даяр эмес мүнөздөлгөн социалдык топ катары түшүнүү келип чыгат.

ЖОЖдордо мындай студенттер тобунун болушу – үй-бүлө жана ЖОЖго чейинки билим берүү менен байланышкан бир катар себептердин, факторлордун натыйжасы экендиги айдан ачык. Так ушул түзүлүштөрдө жалпысынан билим алууга, өзгөчө жогорку, байланыштуу мотивдер жаралып, аларды ишке ашырууга даярдык (компетенцияны, билимдерди камтыган) калыптанат. Бирок көп нерселер – анын муктаждыктары, кызыкчылыктары, баалуулук багыттары, билим алуу мотивдери, кесиптик умтулуулары – инсандын өзүнөн көз каранды.

Студенттердин көпчүлүк бөлүгүнүн сабактарга жетишпегендигинин жана анын натыйжасындагы билимсиздигинин тамыры жана себептери академиялык эмес, социалдык жаратылышка ээ. Жогорку билим берүүдөгү абалды коомдон жана мектептеги кырдаалдан ажыратып кароо мүмкүн эмес. Бул методологиялык жактан туура болбойт. Билим алуу ишмердигине болгон мотивдер эмгектин түрү жана ага даярдык катары, аны ишке ашыруу көбүнесе мектепте калыптанат. Эгерде ЖОЖго келген абитуриенттердин арасында “аномалдуу” билимдик мотивдерге ээ болгондор басымдуу болсо, анда бул, биринчи кезекте, мектептеги, кененирээк караганда – социалдык институт катары бүтүндөй билим берүү системасындагы бузулуунун натыйжасы.

Бул жерден жакында эле автор тарабынан өткөрүлгөн эксперттик сурамжылоонун натыйжаларына кайрылсак болот [4]. Анда эксперт катары Кыргызстандын 9 ЖОЖдорунун проректорлору, декандары, кафедра башчылары, профессорлор жана доценттер (жалпы саны

- 54) суралган (караңыз: табл.№1). Анын маалыматтары боюнча, орточо ЖОЖдордун 35,2% студенттери гана билим алууга жогорку мотивдери менен айырмаланышат, ал эми 29,6%ында окууга болгон мотив төмөн же таптакыр эле жок. Аракет кылып окуган, бирок сабак калтырган студенттер 25,9%, илимий иштерге кызыккан, изилдөөлөргө катышкандар – 9,2% (караңыз: табл.№2). Студенттердин көпчүлүк кыйынчылыктары окуу менен (38,8%), окууга (студенттик жашоого) көнүү менен (33,3%), окутуучулар менен баарлашуу (16,7%) жана теңтуштары менен мамиле түзүүгө, баарлашууга (11,2%) байланышкан (караңыз: табл.№3) [4]. Биздин пикирибиз боюнча, келтирилген сандар университеттерге келип киргендердин жана кирүүчү жаштардын көпчүлүгү чыныгы студенттин ролуна даяр эмес экендигинен кабар берет. Бул – сабактарга жетишпөөгө жана анын натыйжасындагы билимсиздикке түздөн-түз алып баруучу жол. Макалада каралып жаткан маселеге байланыштуу 2018-жылы аймактарда университеттердин окутуучуларына жүргүзүлгөн студенттердин билим алууга мотивдери жана ЖОЖдо окууга даярдыгы боюнча социологиялык изилдөөнүн натыйжаларына кайрылалык. Анда 78 академиялык тайпалар (жалпысынан 1639 студент) боюнча маалыматтар иликтенген. Окутуучуларды сурамжылоо жогорку эки чен-өлчөмгө: (1) студенттерде ЖОЖдо окуп билим алууга калыптаган мотивдеринин болушуна жана (2) алардын билим алуу ишмердүүлүгүнө даярдыгына, ылайык студенттерди типтүү тайпаларга бөлүүгө мүмкүндүк берди. Бул чен-өлчөмдөрдүн негизинде төрт типтүү тайпалар ажыратылган. Биринчи “билим алууну каалайт жана окуй алат” тибине студенттердин аз гана бөлүгү кирген – 19,4%. Экинчи типтик тайпа – “билим алууну каалайт, бирок окуй албайт” – көпчүлүктү түзүп, өзүнө 39,1% камтыган. “Окуй алат, бирок окууну каалабаган” үчүнчү типтик тайпага 26,6% студенттер кирген. Эң эле көйгөйлүү болгон төртүнчү – “окууну каалабаган жана окуй албаган” тайпада студенттердин калган бөлүгү – 14,9% кирет. Белгилей кетсек, окутуучулардын пикири боюнча үчүнчү жана төртүнчү типтик тайпалар жалпысынан студенттердин 2/5 бөлүгүн (же 41,5%) түзгөн (караңыз: табл.№4). Демек, туруктуу ийгиликтүү окуп жаткан студенттердин үлүшү,

изилдөөнүн маалыматы боюнча, 19,4% болуп, жалпы студенттердин 1/5ин гана камтыйт [3].

Студенттердин окуудагы жетишкендиктеринин, ийгиликтеринин өзгөчөлүгү бул анын жаштардын кесиптик жана социалдык жетишкендиктеринин негизин түзгөндүгүндө. Ошондой эле, тескерисинче, сабактардан жетишпегендик жана анын натыйжасындагы билимсиздик жаштардын кийинки турмушундагы кесиптик жана социалдык орточолукка негиз болуп, өлкөбүздүн, жалпы эле коомдун өсүп-өнүгүшүнө терс таасирин тийгизет.

Билим берүү системасында түзүлгөн мындай кырдаалда эмне кылууга болот? Алдыңкы ЖОЖдорго болгон бүтүрүүчүлөрдүн агымын тышкы факторлор аркылуу токтотуу мүмкүн эмес экендиги айдан ачык. Демек, сабактарга жетишпегендик, анын натыйжасындагы билимсиздик жана квалификациялуу адистерди эффективдүү даярдоо көйгөйүн чечүүнүн жолдорун ЖОЖдордун өзүнөн издөө керек.

Студенттердеги билимсиздикке, төмөнкү жетишүүгө, академиялык пассивдүүлүккө каршы мурунтан эле жакшы белгилүү механизмдер, ыкмалар жана каражаттар бар экендиги айтууга болот. Азыр ЖОЖдордогу жумушчу окуу пландарына, программаларына ылайык биринчи курсттарда мектепте окулган сабактардын (математика, физика, химия, тил ж.б.) элементтери кайталанган окуу курсттары киргизилген. Анткени, аларды канааттандыруу деңгээлде билбестен туруп, ЖОЖдо студенттин ийгиликтүү билим алышы мүмкүн эмес. Сабактардан жетишпеген төмөнкү курсттун студенттерине жогорку курсттарда ийгиликтүү окуп жаткан студенттер, окутуучу-тьюторлер, кураторлор ж.б. бекитип берүүгө болот. Бул ЖОЖдордун ички саясаты менен ишке ашуучу иш-чара. Көпчүлүк ЖОЖдордо куратордук расмий бекитилген. Мисалы Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинде

студент менен “жеке окуу траекториясын түзүү боюнча академиялык консультант” каралып, окуу жылында ар бир семестрде студент үчүн кураторго 0,5 сааттан окуу жүгүнө киргизилип, төлөнүп берилет. Академиялык консультант студенттин окуу иштеринин уюштурулушу боюнча жана тарбиялык иштерди биргеликте жүргүзөт.

Мындай ыкмаларды, каражаттарды саноону уланта берүүгө болот. Бирок, алардын эффективдүүлүгүн баалоо татаал, айрыкча, акыркы жылдары академиялык пассивдүү, сабактарга начар даярданган, сабактарды көп калтырган студенттер менен кошумча иштөөгө окутуучуларда физикалык мүмкүнчүлүгү жетишпей жатканы баарыбызга белгилүү. Акыркы жылдары киргизилген окутуунун жаңы технологиялары, окутуучу менен студенттин түздөн - түз, тирүү баарлашуусун кыскартуучу, сабактардан жетишпеген категориядагы студенттердин абалын дагы оордотуп жатат.

Мындай шарттарда студенттердин билимсиздик, академиялык пассивдүүлүк маселелерин чечүү үчүн жаңы ресурстарды издеп табуу зарылдыгы пайда болууда. Натыйжалуулугу айкын, жакшы ойлонуштурулган, жыйынтык берүүчү каражаттарды, ресурстарды табуу чыгармачыл мамилени талап кылат. Ушундай бир ресурс катары, изилдөөнүн натыйжасы көрсөткөндөй, билим берүү процессинин башка катышуучуларынын (жамааттардын) студенттерге болгон ишенимин (доверие), ошол эле учурда студенттердин да аларга карата ишенимин калыптандыруу болуп саналат [2]. Азырынча өз ара ишенимдин деңгээли жамааттык да, жеке да деңгээлдерде, тилекке каршы, жогору эмес. Ошол эле учурда андан көп нерселер, айрыкча, студенттердин ийгиликтүү билим алышын стимулдаштыруу сыяктуу, көз каранды.

Студенттердин сабактарга жетишпегендигин, анын натыйжасындагы билимсиздигин жоюу ресурсу катары ишенимди изилдөө билим берүүдөгү негизги методикалык принцип болгон – билим берүүнүн жуптук (эки тараптуулук) принцибин ишке ашырууга мүмкүндүк түзөт. Сөз билим берүү/алуудагы тараптардын коштугу, биримдиги, б.а. студенттер менен окутуучулар жөнүндө болуп жатат. Алардын ортосундагы бири-бирине ишенимдин жоктугунун булагы, көп учурларда, үчүнчү тарап менен, же макаланын башында айтылган билим берүү системасынын экинчи элементинин саясатына байланыштуу. Жемкордукка каршы күрөш лозунгуна жамынуу менен билим берүү процессинин эң маанилүү учуру – студент менен окутуучунун (диада) баарлашуусу – минималдуу деңгээлге түшүрүлдү. А түгүл берген билимин, окутуу ишмердүүлүгүнүн натыйжасын баалоо процесси да сырттан (без контактный) болуп, ишеним ажырымын тереңдетүүдө. Анткени, экзамен/зачет бул студенттерди эле эмес, бул окутуучунун өз ишмердүүлүгүн да баалоо процесси болуп эсептелет, б.а. программанын кайсы темаларына, кайсы суроолорго жооп берүүдө студенттерде маселелер жаралып жаткандыгына карай окутуучу өзүнүн күчтүү, жеткире берген же, тескерисинче, толук түшүндүрө албаган жактарын аныктайт. Ошого жараша ал сабак боюнча окуу программасына, өзүнүн окутуу стратегиясына, методикасына түзөтүүлөрдү, өзгөртүүлөрдү киргизет. Жогорку мектептердеги ишенимдин түрдүү өңүттөрү боюнча студенттердин, окутуучулардын көз караштарын, пикирлерин, баасын салыштырып иликтөө өзүнчө атайын социологиялык изилдөөнү талап кылат. Айта кетүүчү нерсе, биздин россиялык кесиптештер социалдык жамааттарды, анын ичинде билим берүү тармагындагы топторду да, компаративдик изилдөөлөрдө аталган принциптин эффективдүүлүгүн тастыкташкан [2; 5].

Кыргызстандын университеттери үчүн ийгиликтүү билим алууга болгон студенттердин мотивдеринин деңгээлин көтөрүү өтө маанилүү маселе. Аны чечүү студенттердин адамдык капиталынын сапатын жогорулатат, билим ЖОЖдордо алуучулардын сабактарга жетишпегендигин, анын натыйжасындагы билимсиздигин жоюлушуна алып келет. Андан тышкары, бул келечектеги жаш окутуучулардын жана изилдөөчүлөрдүн кадрдык ядросун түзүүгө шарт түзөт. Бирок, жогоруда айтылгандай, Кыргызстандын шартында кыргызстандык студенттердин билим алууга болгон мотивдеринде ишенимдин таасири азырынча изилдене элек.

Тиркемелер.

Таблица 1. Окуу жайлар жана эксперттердин саны

№	Окуу жайлары	Проректорлор	Декан дар	Кафедра башчылары	Профессорлор, доценттер
1.	Ж.Баласагын а. КУУ	1	1	2	2
2.	И.Арабаев а. КМУ	1	1	2	2
3.	И.Раззаков а. КТУ	1	1	2	2
4.	ОшМУ	1	1	2	2
5.	Н. Исанов а. ОшТУ	1	1	2	2
6.	А.Мырсабеков а. ОГПИ	1	1	2	2
7.	К.Тыныстанов а. БМУ	1	1	2	2
8.	ЖАМУ	1	1	2	2
9.	БатМУ	1	1	2	2
	Баары:	9	9	18	18

Таблица 2. Студенттердин билим алууга мотивдери

№	Мотив деңгээли	Көрсөткүч %
1.	Билим алууга жогорку мотивдери байкалгандар	35,2
2.	Окууга болгон мотив төмөн же таптакыр эле жок	29,4
3.	Аракет кылып окуган, бирок сабак калтыргандар	25,9
4.	Илимий иштерге кызыккан, изилдөөлөргө катышкандар	9,2

Таблица 3. Студенттер кездешкен кыйынчылыктар

№	Мотив деңгээли	Көрсөткүч %
1.	Окуу менен байланышкан	38,8
2.	Окууга (студенттик жашоого) көнүү менен байланышкан	33,3
3.	Окутуучулар менен баарлашуу байланышкан	16,7
4.	Теңтуштары менен мамиле түзүүгө баарлашууга	11,2

Таблица 4. ЖОЖдо окуп билим алууга калыптаган мотивдерине жана билим алуу ишмердүүлүгүнө даярдыгына ылайык студенттерди типтүү тайпаларга бөлүштүрүү

№	Мотив деңгээли	Көрсөткүч %
1.	“билим алууну каалайт жана окуй алат”	19,4
2.	“билим алууну каалайт, бирок окуй албайт”	39,1
3.	“окуй алат, бирок окууну каалабайт”	26,6
4.	“окууну каалабайт жана окуй албаган”	14,9

Колдонулган адабияттар:

1. Актуальные проблемы трансформации высшего образования в макрорегионе / под ред. Г. Е. Зборовского. - Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2017.400 с.
2. Зборовский Г. Е., Амбарова П. А. Мечта о «хорошем» образовании: противоречия развития образовательных общностей в российских университетах // Мир России. 2019. - Т. 28. № 2. С. 98-124.
3. “Студенттердин билимге умтулушу жана окуу мотивдери”. Социологиялык изилдөөнүн материалдары. 2018-ж.
4. “Студенттердин билим деңгээли жана билим алууга мотивдери”. Эксперттик социологиялык изилдөөнүн материалдары. 2019-ж.
5. Резник С. Д. Введение в университет. Как из школьника сделать студента // Поиск. 2019.6 сентября. С. 10-11.